

חבל נחלתו

סימן יג

הקינואה בפסח

והשלישי מהן הוא הנקרא **זרעוני גינה**, והן שאר זרעונין שאינן ראויין למאכל אדם, והפרי של אותו הזרע מאכל אדם, כגון זרע הבצלים והשומין וזרע החציר והקצח וזרע לפת וכיוצא בהן, וזרע פשתן הרי הוא בכלל זרעוני גינה, כשיזרעו כל מיני זרעונים אלו ויצמחו נקרא הצמח כולו כל זמן שלא ניכר הזרע דשא ונקרא ירק".

וכיון שהירק וזרעו נאכלים הרי הוא עפ"י הגדרת חז"ל – קטנית.

ב. שאלת איסורו בפסח תלויה בטעמי איסור קטניות.

כתב הטור (או"ח סי' תנג): "ויש אוסרין לאכול אורז וכל מיני קטניות בתבשיל לפי שמיני חטין מתערבין בהן וחומרא יתירא היא זו ולא נהגו כן".

הבית יוסף (או"ח ריש סי' תנג) הסיק עפ"י הסוגיא בפרק ערבי פסחים (קיד): "לית דחייש להא דרבי יוחנן בן נורי דאמר (ברכות לז): אורז מין דגן הוא וחייבין על חימוצו כרת ואדם יוצא בו ידי חובתו בפסח, ופירש רש"י: שמע מינה. מדקאמר רב הונא דמבשלין אורז בפסח ולא חייש לחימוץ לית דחש להא דרבי יוחנן בן נורי". היינו אף אורז שהוא קרוב מאד למיני דגן, אינו חמץ ומותר לאוכלו בפסח.

ממשיך הב"י: "ויש אוסרין לאכול אורז וכל מיני קטניות וכ' וחומרא יתירה היא זו. גם רבינו ירוחם (נ"ה ח"ג מא.) כתב אותם שנהגו שלא לאכול אורז ומיני קטניות מבושלים בפסח מנהג שטות הוא זולתני אם הם ענשים להחמיר על עצמם ולא ידעתי למה עכ"ל: ובהגהות מיימוניות פרק ה' (ה"א דפו' קושטא)

שאלה

האם מותר לאכול תבשילים ומיני מאפה מקינואה בפסח?

רקע כללי

מקור צמח הקינואה בארצות דרום אמריקה. בארצות אלו גודל לשם אכילה כבר אלפי שנים. הצמח חד-שנתי (משפחת הסלקיים) ומגיע לגובה ארבעה מטרים, וגדל בעיקר בהרי האנדים. בארצות גידולו הוא נאכל גם כירק לסלט ירקות. מחוץ לארצות גידולו הוא מוכר בעיקר בזכות זרעיו, שההרכב התזונתי שבהם נחשב למזין ביותר. הזרעים קטנים מזרע השומשום וגדולים מדוחן, וצבעם מחום עד לבן בהתאם לזן. הזרע ניתן להיאכל בבישול או בטחינה לקמח או בהפקה לשמן.

דיון הלכתי

א. הצמח אינו דגן (על אף הדמיון) וכש"כ שאינו מחמשת מיני דגן אשר על חמצם עוברים בפסח. אלא דינו ככל ירק שזרעו נאכל ולכן הוא קטנית.

כמבואר ברמב"ם (הל' כלאים פ"א ה"ח): "הזרעונין נחלקין לשלשה חלקים, האחד מהם הוא הנקרא **תבואה** והיא חמשה מינין החטים והכוסמין והשעורין ושבלת שועל והשיפון, והשני מהן הוא הנקרא **קטנית**, והן כל זרעים הנאכל לאדם חוץ מן התבואה, כגון הפול והאפונים והעדשים והדוחן והאורז והשומשומין והפרגין והספיר וכיוצא בהן,

בחטים... אבל לא באורז ושאר מיני קטניות, וגם אינם באים לידי חימוץ ומותר לעשות מהם תבשיל".

והרמ"א הוסיף: "ויש אוסרים (טור והגהות מיימוני פ"ה ומרדכי פ' כל שעה). והמנהג באשכנז להחמיר, ואין לשנות. מיהו פשוט דאין אוסרים בדיעבד אם נפלו תוך התבשיל. וכן מותר להדליק בשמנים הנעשים מהם, ואין אוסרים אם נפלו לתוך התבשיל. וכן מותר להשהות מיני קטניות בבית (ת"ה סי' קי"ג). וזרע אקליו"א (מהרי"ל) ואני"ס אליינד"ר אין מיני קטניות, ומותר לאכלן בפסח, כן נ"ל".

השאלה העולה היא מה דינן של קטניות שלא היו ידועות כלל בצרפת ואשכנז, האם גם אותן יש לאסור כקטניות שהיו מוכרות, או שאין לאוסרן.

בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סי' סג) דן בענין הבוטנים² האם יש בהם איסור מנהג קטניות בפסח.

ראשית הוא מעלה את חששות השואל ודוחה אותן: "משום ששמע שעושיין ממנו באיזה מקום גם קמח וגם שמע שנזרעין בשדות כשאר קטניות, אבל ידע כתר"ה שאין זה ענין כלל, שכל הדברים העושיין מהם קמח נאסרו ממנהג זה, דאין לך דבר העושיין ממנו קמח כתפוחי אדמה לא רק במדינה זו אלא גם ביוראפ (=אירופה) במקומותינו וגם בדורות הקודמים ומעולם לא חשו לאסור זה. וכן הטעם שמייני חטים מתערבין בהם שכתב הטור, נמי אינו כלל שכל המינים שיש לחוש

כתב בשם סמ"ק (סי' רכב עמ' רלא הגהות הר"ף אות יב) על הקטניות כגון פולים ועדשים יש נוהגים איסור לאכלם בפסח, וכן ה"ר שמואל מאוירא, אבל ה"ר יחיאאל ושאר גדולים היו נוהגין בהם היתר וקשה מאד הדבר להתיר כיון שאזורים נהגו בהם איסור (עי' פסחים נ:). ונראה שלא נהגו בו איסור משום חימוץ דלא טעו אינשי בזה דתינוקות של בית רבן יודעין אותו דבפירוש אמרינן בגמרא (לה) דאינו בא לידי חימוץ אלא חמשה מינים בלבד". היינו הראשונים בצרפת ואשכנז נחלקו בדבר המנהג שלא לאכול קטניות מבושלות בפסח. ואע"פ שברור לגמרי שאין בהן משום חמץ.

ומביא הב"י שלשה טעמים לאיסור קטניות בפסח:

(א) "משום דדגן מעשה קדרה וקטנית מעשה קדרה גזירה הא אטו הא".

(ב) "יש מקומות שעושיין פת מקטנית ואתי לאיחלופי בדייסא שהוא מעשה קדרה".

(ג) "פעמים תבואה מעורבת בהם ואי אפשר לבררו יפה".

היינו, ג' החששות הם משום טעות במצבים שונים שבין החיטה לקטנית. ראשית משום הדמיון כמעשה קדרה היינו תבשיל, שנית משום הנעשה מקמח מדגנים ומקטנית והבלבול ביניהם. ושלישית בגלל תערובת במצב של זרעים.

וכך פסק רבי יוסף קארו בשו"ע: "אלו דברים שיוצאים בהם ידי חובת מצה,

2. הבוטנים המזכירים בספר בראשית (מג, יא) אינם הפרי המכונה בוטנים בימינו. אונקלוס מתרגם: בוטמין, ורש"י וראב"ע לא הכירו כלל פרי זה. הבוטנים או אגוזי האדמה של ימינו מוצאם מדרום אמריקה והגיעו לארצות אירופה רק לפני כמאתים שנה, הרבה לאחר שהתחילו באיסור קטניות. ולכן השאלה על הבוטנים של ימינו זהה לשאלת הקינואה.

חבל נחלתו

ביחוד שלא לאכול פינאט (=בוטנים) אסור גם בפינאט אבל מספק אין לאסור. ולכן שייך שיתן הכשר שלא נתערב שם חמץ, ויאכלו אלו שלא נהגו בזה איסור". ומאותו טעם מתיר שמן בוטנים.

וכן במסיבת שירת הים בשביעי של פסח היה הגר"ש ישראלי זצ"ל מגיש בוטנים לתלמידי ישיבת מרכז הרב בירושלים, ולא חשש בהם למנהג איסור קטניות.

ולכן לפי האגרות משה יש להתיר את כל שימושי הקינואה בין למאפה ותבשיל ובין לשמן ובין לסלט ירקות שהרי הוא נפוץ רק בשנים האחרונות, ואף אחרוני האחרונים כמעט ולא הכירוהו, ובודאי שאין לאף עדה מנהג קדום לאוסרו.

אולם יש אחרונים שנהגו לאסור כל מין קטנית אף שהתגלה רק בימינו ולא היה כלול בתוך מנהג קטניות אשר נזכר בראשונים, כגון האבני נזר (או"ח סי' שעג) שסבר שכל דבר שגדל בשרביטין אסור לאוכלו ואפילו שמנו אסור. וכן בשו"ת מלמד להועיל (ה"א סי' פח) מעיד שמנהג ירושלים היה לאסור בבוטנים על אף ששונים לגמרי משאר קטניות. וכן בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' קלח) סיים לאסור כל מיני זרעים מפני שקשה לבוררם מחיטים ועפי"ז אסר שמן כותנה (ובמקראי קודש לגרצ"פ פרנק ח"ב סי' ס אות ב כתב שהגר"ח מברסק התיר שמן כותנה וכן ביה"ד בירושלים בראשות הגרצ"פ פרנק).

וזכורני, לפני כשלושים שנה שאלתי את הגר"ב ז'ולטי רב העיר ירושלים על שמן

למיני חטים ושעורים שיתערבו נהגו לאסור, דהא עניס וקמעל שמתערבין בהן מיני חטים ושעורים כמפורש בט"ז סק"א ובמג"א סק"ג וגם איתא שם דקשה לבודקם ובח"י סק"ט כתב שלא יסמוך על בדיקת נשים וקטנים מצד קושי הבדיקה, ומ"מ לא אסרום כמפורש ברמ"א, וחרדל כתב הרמ"א בסימן תס"ד שנהגין לאסור דהוי כמיני קטניות אף שאין בו הטעמים".

לאחר שהוא מראה את החששות, הוא קובע להלכה: **"ולכן אין לנו בדבר אלא מה שמפורש שנהגו לאסור וכן מה שידוע ומפורסם.** וגם יש ליתן טעם דדין מה שנאסר במנהג הא אין זה דבר הנאסר בקבוץ חכמים, אלא שהנהיגו את העם להחמיר שלא לאכול מינים אלו שהיה מצוי לאוכלם מפני הטעמים דחשש מיני דגן שנתערבו שקשה לבדוק ומפני שעושיין קמחים, אבל כיון שלא תיקנו בקבוץ חכמים לאכול דברים שיש חשש שיתערב בהן מיני דגן ודברים שעושיין מהם קמח, אלא שהנהיגו שלא לאכול איזה מינים **לא נאסרו אלא המינים שהנהיגו ולא שאר מינים שלא הנהיגו** מפני שלא היו מצויין אז, שלכן תפוחי אדמה **שלא היו מצויין אז כידוע ולא הנהיגו** ממילא לאוסרם אינם בכלל האיסור דאלו מינים שנהגו לאסור אף שיש אותו הטעם ממש דאין למילף ממנהג לאסור גם דבר שלא נהגו לאסור, וכשנתרבו תפוחי אדמה במדינותינו לא רצו חכמי הדור להנהיג לאסור, אולי מפני הצורך, ואולי מפני שהטעמים קלושים..." ומביא את קלישות הטעמים. ומסיק: "ולאלו שיש להם מנהג

סימן יג – הקינואה בפסח

מסקנה

חריע³ ואף שהזרע כלל לא נאכל, וגידולו ליד תבואה מזיק לתבואה (כלאים פ"ב מ"ח), ורק השמן נאכל, בכ"ז הגר"ב ז'ולטי אסרו לאוכלי קטניות⁴. דגן. ויש המחמירים בכל מיני זרעים.

3. החריע היה מוכר לחז"ל (כלאים פ"ב מ"ח) אולם זרעו לא משמש לאכילה (עי' פה"מ לרמב"ם פ"א מ"ד, מעשרות פ"א מ"א) אלא להפקת שמן מזרעיו ולהפקת צבע מפרחיו.
4. הערת הרה"ג יעקב אריאל – רב העיר רמת-גן:
גם תירס הוא לחם אמריקאי ולא היה ידוע לחז"ל ולפוסקים איסור קטניות לפני גילוי אמריקה ובכ"ז נהגו בו איסור קטניות, כי הוא מזונם העיקרי של האינדיאנים ונחשב כלחם עבורם. ולכן גזרו בו. ולכאורה גם לקינואה יש מעמד דומה. היא נקראת אצל האינדיאנים בדרום אמריקה "לחם". אם כי יש לחלק. התירס הוא מין דגן ולכן נאסר בעוד שהקינואה אינה מין דגן. אולם הבחנה בוטאנית זו לא היתה ידועה לאוסרים את התירס וא"כ לכאורה ה"ה הקינואה. וצ"ע.